

Vest-Agder-museets årbok for 2013 er tilegnet Jan Henrik Munksgaard i anledning hans 70-årsdag. Denne artikkelen gir en oversikt over Munksgaards virke, hovedsakelig hans tid i Kristiansand som museumsbestyrer og direktør ved Vest-Agder Fylkesmuseum. Her fremheves hans store evner som formidler og forfatter av både lokalhistoriske og nasjonale emner.

Foto: Arve Lindvig

JAN HENRIK MUNKSGAARD

Eiliv Ulltveit-Moe

Jan Henrik Munksgaard fylte 70 år 14. mai 2013. Vest-Agder-museet ønsker å hedre Jan Henrik ved å tilegne dette årsskriftet til ham. På grunn av min interesse for historie og aktivitet i Fortidsminneforeningen, var jeg så heldig å møte Munksgaard kort tid etter at han tiltrådte som museumsbestyrer ved Vest-Agder Fylkesmuseum. Jeg har hatt en vedvarende glede av hans formidlingsevne.

Jan Henrik er født i Kristiansand, sønn av møllemester Hans W. Eriksen og Hildur f. Munksgaard. Han er gift med Aslaug Riisnes og har to barn og fire barnebarn.

Etter examen artium på Kristiansand Katedralskole i 1962 dro han til Universitet i Bergen og ble cand. philol. i 1971 med fagene norsk, kunsthistorie og historie som hovedfag. Hans hovedoppgave har tittelen *Sosial struktur og boligforhold i Kristiansand ca. 1800*. Den kommer jeg tilbake til nedenfor.

I Bergen var han vitenskapelig assistent hos Fylkeskonservatoren i Hordaland, forskningsstipendiat ved Universitet i Bergen, og deretter i ni år ved Historisk Museum i Bergen. Han avsluttet sin karriere der som førstekonservator og visestyre. Ved museet

arbeidet han med vestnorsk kystkultur og bygningshistorie og hadde ansvaret for Historisk Museums store bygdesamling. I et samarbeid mellom Fylkeskonservatoren i Hordaland, Historisk Museum i Bergen og Kystmuseet i Sogn og Fjordane utarbeidet Munksgaard og fylkeskonservator Nils Georg Brekke tre rapporter om gamle handels- og gjestgiversteder på Vestlandet. Rapportene klarer det nettverk av handels- og privilegiesteder som lå langs kysten av Hordaland og Sogn og Fjordane. Rapportene omfatter kulturminner, men påviser også det nettverk av ferdselsårer og knutepunkter som disse stedene utgjorde i kystleden. Munksgaard og Brekke foretok også kulturhistoriske registreringer av gjenstander fra bygdene på Vestlandet.

Munksgaard var leder av Bergensavdelingen av Fortidsminneforeningen 1978–80, som på den tiden hadde ansvaret for de fleste stavkirkene på Vestlandet. I 1980 skrev han boken *Kurver* i bokserien Kunsthåndverk i Norge på C. Huitfeldts forlag. Boken gir den første generelle oversikt over norske kurver laget av spon, tæger eller ved lagging.

Jan Henrik Munksgaard formidler engasjert sin kunnskap om Vatikanet til sine kolleger på avskjedsturen med Vest-Agder-museet Kristiansand til Roma i 2010. Foto: Kristiansand museum.

Munksgaard ble tilsatt som museumsbestyrer på Vest-Agder Fylkesmuseum i 1986. Han kom til et museum som ut fra sine forutsetninger var veldrevet, men som allerede i mange år hadde kjempet for bedre lokaler. Museets utstillingsbygg trengte sårt en utvidelse. Det var ca. 40 000 gjenstander og ikke minst ca. 40 større og mindre hus fra 1600–1800-tallet som krevde antikvarisk vedlikehold. I tillegg er Gimle Gård underlagt museet.

Munksgaard tok umiddelbart fatt på oppgavene både med planlegging av og å skaffe midler til ny museumsbygning. På begynnelsen av 1990-tallet åpnet det seg en ny mulighet med ”frigjøringen” av Odderøya for sivile formål. Takket være god lobbyvirksomhet er et nødvendig område sikret for museumsformål med felles politiske vedtak i Kristiansand kommune og Vest-Agder fylkeskommune. Munksgaard har hele tiden vært åpen på at museet som skal skapes på Odderøya, vil være et helt annet museum enn det vi har på Kongsgård. En ny tid stiller nye spørsmål. Det er fortsatt grupper som vil ha Odderøya til eget bruk, slik at kampen for realisering av museet slik som det er planlagt, fortsetter.

På Vest-Agder Fylkesmuseum gjenåpnet og fornyet Jan Henrik sjøfartsutstillingen i bygningen Vestre Strandgate 44, og ved museets 100-årsjubileum fikk han laget utstillingen ”Impulser”, som viser utenlandsk påvirkning til Norge og særlig til Kristiansand.

Med sin faglige dyktighet, sitt store engasjement og troen på det arbeidet han har utført, har Munksgaard vært en utømmelig kilde til kunnskap, parallelt med en vennlig vilje til å stille opp når han blir forespurt. Han har holdt utallige foredrag og ledet byvandring i Kristiansand, men også beriket oss med sine kunnskaper om kulturhistorie, arkitekturhistorie og symboler.

Jan Henrik foran et maleri av hans favorittkunstner Mark Rothko i Metropolitan Museum of Art, New York 2011.
Foto: Aslaug Riisnes.

Han har undervist kunsthistoriestudenter og kurset guider. Hans formidlingsegenskaper er langt ut over det vanlige. Han har gjort kristiansandere bevisste på sin egen historie, men også promotert Vest-Agder Fylkesmuseum og senere Vest-Agder-museet som den kulturinstitusjon den er.

Dette begynte han med allerede i hovedoppgaven ved Universitetet i Bergen. Den omhandler Kvadraturen i Kristiansand og er basert på folketellingen for 1801 og branntakstprotokoller. Hovedoppgaven tegner et bilde av næringsliv, boligforhold og sosiale forhold i en norsk by i oppgangstid. Hovedoppgaven ble brukt som grunnlag for kapittelet ”Møte med en by” av Ståle Dyrvik i *Norges historie* bind 8 på J. W. Cappelens Forlag, og er senere utgitt i redigert form av Agder Historielag i 1989 og fullstendig med illustrasjoner i årboka *Vår barndoms have* 1993.

Allerede året etter sin tiltredelse startet han opp tradisjonen med en årbok for Vest-Agder Fylkesmuseum; *Vår barndoms have*. I forordet for den første årboken trekker han som redaktør opp formålet med boken:

”Årboken skal inneholde historiske innlegg om folks liv og levnet på Agder i gamle dager, og om utvalgte gjenstander og begivenheter som har hatt betydning ut over det vanlige.”

Navnet *Vår barndoms have*, er en omskrivning av Vilhelm Krag's erindringsbok med tittel *Min barndoms have*. Navnet hedret Krag som var en av stifterne og drivkreftene ved museets grunnleggelse. Både som redaktør og forfatter har Munksgaard årvisst sørget for gode og interessante artikler i årboken med utgangspunkt Kristiansand.

Et gjentatt spørsmål i lokalhistorisk sammenheng er om det hadde blitt noen by på Sanden hvis ikke Christian 4. hadde bestemt det. Professor Øystein Rian gir i Aschehougs *Norges historie*, bind 5, inntrykk av at byen ble grunnlagt på grunn av kampen mot sjørøvere. Munksgaard har i sine artikler om byens første historie, blant annet i årboken for 1995, påvist at Sanden sikkert hadde blitt et tettsted, eller bysamfunn, selv om Christian 4. hadde unnlatt å foreta grunnleggingen i 1641. Byen hadde et handelsmessig utgangspunkt i de to elvene som renner ut i havet like ved, og stedet hadde en særdeles god havn som i tillegg var isfri. De første tegn på sentralmakt var allerede kommet ved lensherrens flytting fra Nedenes til kongsgården på Oddernes i 1635 og samling av tollsteder.

Munksgaard er internasjonalt orientert. Han har hatt studieopphold i Roma, Bulgaria og Romania. Han har vist sitt blikk for kontakten mellom Kristiansand og verden omkring oss i en rekke artikler og foredrag, og det var da naturlig for ham at jubileumsutstillingen på Vest-Agder Fylkesmuseum skulle vise impulser utenfra. Dette viste han også så sent som høsten 2012 da han på Agderseminaret ved Universitetet i Agder snakket om europeiske kulturimpulser i Kristiansand på 1700-tallet.

Allerede den første artikkelen i Vest-Agder Fylkesmuseums årbok viser en annen av Munksgaards spesialiteter; flagg, eller vexillologi som er studiet av flagg. Artikkelen heter: ”Er Kristiansands gamle byflagg funnet?” Dessverre har ikke byen villet godkjenne dette flagget som sitt byflagg. I en årrekke var Munksgaard redaktør for Nordisk Flaggkontakt som er medlemsbladet til Nordisk Flagselskab. Han har skrevet artikler om fylkesflagg, Kristiansands byvåpen og ikke minst i Vest-Agder-museets årbok for 2012 som i sin helhet omhandler tilblivelsen av det norske flagg.

Årboken *Flagget. Et nasjonalt symbol blir til* er delt inn i tre kapitler: ”Dannebrog på norsk grunn 1500-1814”, ”Flagg og politikk 1814-1820” og ”Den endelige avgjørelsen 1821”. Han sier selv i forordet til boken at flagg har fasinert ham siden barndommen, og dette er forhåpentligvis ikke siste ord om flagg fra hans side. Veien fra dannebrog som skipsflagg til det norske flagg av 1821 – på alle flaggstenger – viser seg å være lang og kronglete, med alternativer vi skal være takknemlige for at vi ikke fikk. Munksgaard gir en grundig og kildenær gjennomgang av flagghistorien, med dets alternativer og de hensyn som måtte tas både til kongen og andre nasjoner.

Ut over artiklene i museets årbok har Munksgaard en omfattende produksjon av lokalhistorisk litteratur, både som forfatter og medarbeider. Han har siden 1999 forfattet lokalhistoriske artikler i Spareskillingsbankens populariserte årsberetning. Sammen med Inger Johanne og Knut Mæsel har han gitt ut 12 bøker: tre bøker om rusleturer på Lund og åtte bøker om rusleturer i Kvadraturen samt en bok om en rusletur på Odderøya. Forfatterne har delt Kvadraturen i geografiske områder hvor de med utgangspunkt i gamle fotografier gir historiefortellinger helt opp til dagens Kristiansand. Bøkene er kommet i store opplag, og det viser både bøkene kvaliteter og kristiansanderne interesse.

Hver lørdag har de samme forfatterne en spalte i *Fædrelandsvennen* som viser bilder med kommentarer fra gamle Kristiansand sammen med tilsvarende foto fra i dag. Munksgaard har for Kristiansand kommune skrevet et hefte om Sjøforsvaret av Kristiansand 1550-1940, og en utredning om Kristiansands byvåpen, med utkast til revidert byvåpen. På www.agderkultur.no ligger en bildeserie; Kristiansand på kartet, som viser kart over Kristiansand fra 1652 og fremover. Disse er samlet av Munksgaard.

Jan Henrik fattet interesse for byggeskikk allerede i sin tid som student i Bergen. Han var blant annet tilknyttet et NAVF-prosjekt, *Vestnorske bygningsstrukturer*, og skrev artikler om byggeskikk. Dette ble fulgt opp i Vest-Agder med foredrag og artikkel fra Agderseminaret 2009, ”Agders indre kulturgrenser – en skisse til et prosjekt”, der han drøfter byggeskikkens geografi på Agder, særlig bæresystemet. Dette temaet er så videreført i artikkelen om stavarkitektur, ”Ei skykkje og en hambar, trekk fra norsk og bulgarsk stavarkitektur” i boken *Mangsystemen*, en vennebok til tidligere fylkeskonservator Svein Mjaatvedt (Vest-Agder fylkeskommune 2010). For oss uinnvidde er ei skykkje (Masfjorden) og hambar (Bulgaria) ifølge artikkelen identisk med ei vedbu eller et lager.

Når vi nå markerer Munksgaards 70-årsdag med å tilegne Vest-Agder-museets årbok 2013 til ham, er det med trygg forvisning om at han har satt sin markerte signatur på landsdelens historie. Han har vernet om Kristiansand og bidratt til at byen står sterkere mot ”utviklernes” historieløshet. Vi gledet oss over at han fikk Kongens fortjenestemedalje i 2010 for sin kulturhistoriske virksomhet. I sin tale til Munksgaard i anledning medaljetildelingen fortalte ordføreren at også han leste Munksgaards artikler om byen med stor interesse. Foreløpig er ikke Christan 4.s byplan av 1641 fredet, men det er i alle fall ikke kommet rundkjøring i selve Kvadraturen.